

Erdőre utaló településnevek a Kárpát-medencében

Valaha a köznapi ember sokkal közvetlenebb kapcsolatban volt az erdővel, mint manapság, mert gyakorlati szempontból is folyton szüksége volt rá. Nemcsak fájára, amivel fűtött, meg amiből építkezett és szerszámot készített; illetve levelére és makkjára, amit alomnak meg takarmánynak használt; hanem vadjára, gombájára, gyümölcsére, lépes mézére és gyógynövényeire is rászorult.

Ínséges időkben pedig gyakran az erdő nyújtott menedéket az üldözötteknek. Ez az erdővel való szoros kapcsolat kifejeződött abban is, hogy a régiek sokszor lakóhelyüket is a közeli erdők alapján nevezték el: erről szól a februári lapszámban megkezdett cikksorozatunk következő írása.

A középkor elején, amikor még nagy területi kiterjedésben sok volt az erdő, nem óvták úgy, mint később, amikor már kevesebb lett. Az egykori őserdőkől szántók vagy sarjerdők lettek, az erdők egy részét pedig vadkertté, azaz kerített erdővé, illetve avassá, azaz óvottá vagy tilalmassá, tiltottá kellett tenni, hogy a fákat megóvják. Mivel mindez a településnevekben is leképeződött, a segítségükkel különböző következtetéseket vonhatunk le az említett folyamatokkal kapcsolatban.

Az erdőre vonatkozó legősibb szavaink – ahogy az őserdők is – mára eltűntek. Csak néhány korai nyelvemlékünkben, azokban pedig földrajzi névként őrződött meg sűrű, fonadékos őserdő jelentésű fon vagy fan szavunk: például az *Igyfon* helynévben, ami szent erdőt jelenthet. Ez a szavunk rokona lehet a fon igének, ami pedig a szálak sűrű egymáshoz illesztését jelenti. Az sem kizárt, hogy az erdő jelentésű fon szó eredete fa szavunkkal függ össze, mivel a fa az Árpád-korban még szintén jelentett erdőt is. Nyelvünkben a fon főnév ma is élő változata a fan, amely szintén sűrű dolgot: nemi szörzetet jelent. Az erdőnek ez a legrégebbi ismert magyar neve esetleg *Fony* falu nevében lehet benne.

A fa szónak tehát nemcsak élő fa jelentése, hanem erdő jelentése is ősi örökség. Napjainkra utóbbi kihalt, illetve csak földrajzi nevekből van meg, például *Bártfa* nevében. *Fáj* és *Fajkiirt* nevében az erdő jelentésű fa szót -i képzővel együtt találjuk meg, *Iborfja* neve pedig legvalószínűbben juharerdőt jelentett eredetileg, minthogy a második „i” hang később került a falu nevébe. A különböző -fája végű településnevek valakinek az erdejére utalhatnak, mint például *Abafája*, *Csoma-fája*, *Gergelyfája* vagy *Oroszfája* esetében.

Ősi, erdő jelentésű szavunk a vad is, ami erdőt ma már szintén nem jelent, de a belőle alakult vadon szó továbbviszi sűrű, elhagyott, nem művelt erdő jelentését. A vad szót településnévben csak a vadkert összetételben lehet biztosan kimutatni, ami kerített erdőt vagy erdei gyümölcsöskertet, esetleg vadaskertet jelenthetett. Ez a szó mára szintén kihalt, csak helynevekben – *Érsekvadkert* és *Soltvadkert* nevében – él tovább.

Ki gondolná, hogy a kék szó a régi magyar nyelvben azt is jelentette, hogy zöld? Ha távolról nézzük az erdős hegyet, bizony kéknek látszik! Ennél fogva a kék szó több erdő névadója volt, és így

több település nevébe is bekerülhetett, például *Kék*, *Kéked* és *Magyarkékes* nevébe.

Az avas szó eredetileg nagy fákból álló, öreg erdőt, azaz rengeteget vagy őserdőt jelentett, és a régi jelentésű „ó” szó van benne. Az, hogy védett erdő jelentésben is elkezdtek használni, mutatja, hogy már szükség lett az erdők óvására. Az avas szó jelentésének átalakulásához hozzájárulhatott az óv ige alakja és jelentése is. Az erdőnek ez a régi neve az Avas- előtagú helyneveken kívül például *Vasalja* falu nevében is benne van, minthogy ez az Avas+alja összetételből származik.

Szintén védett erdők kapták a Tilalmas és Tiltvány neveket, amelyek nemcsak olyan erdőt jelölhettek, amelyben nem volt szabad fát vágni, hanem olyat is, ahol a vadászat volt tilos: ilyen lehet például *Őrtilos* neve is. A szláv eredetű pagony szó pedig fiatal, ritkás erdő vagy szintén tilalmas erdő jelentéssel kerülhetett be *Alsópogony* és *Szilaspogony* nevébe.

Kiseb, ritkásabb erdőre is van ősi szavunk, mégpedig a liget, ami *Liget* és *Ligetfalva* néven kívül például *Szig-* és *Szög-liget*, meg *Szűliget* nevében van meg; hozzátéve, hogy utóbbi eredetileg *Hosszűliget* volt, ebből rövidült a településnév. Újabb helységneveinkben a liget szónak fás, bokros pihenőhely, park jelentése játszhat szerepet, amiből a 20. század elejére kertés, fás lakótelep jelentése is kialakult. Ez találjuk meg például *Klotildliget* és *Rákosliget* nevében is. A geszt szónak valaha szintén volt liget jelentése is, a népnyelvben pedig a gesztes több összefüggő ligetes terület együttesét, ligetcsoportot jelent. *Geszt*, *Kisgest*, *Nyitrageszte*, *Somogyeszti* vagy *Várgesztes* nevének az előzőekkel való kapcsolata ugyanakkor kétes (mert némelyikük például személynévből is származhat), de nem lehetetlen.

Eleink sűrűségükön kívül térbeli kiterjedésük alapján is megkülönböztették a facsoportokat. Kerek szavunk, illetve ennek kerék alakváltozata, ha nem is geometriai értelemben tökéletes kör terület fedő erdőt jelentett, de minden irányban nagy kiterjedésűt, tehát a kerek, a kerék, illetve a kerekerdő végeláthatatlan erdőséget jelölt. Az erdő e régi neveit számos -kerek(e), -kerek(i) és -kerék végű településneveinkben megtaláljuk. Feltehetően, hogy valaha az akol szónak is volt kerekerdő jelentése. Ha egy település – például *Aklipusztia* – ezt a nevet kapta, az arra utalhat, hogy a rengeteg-erdő valaha úgy fogta körül a falut, ahogy az akol az állatokat.

Ahogy az ember művelésbe vonta a földeket, illetve ahogy az erdőnek hagyott területek fáját időről időre kitermelte, a nagy őserdők lassanként megfogyatkoztak, visszaszorultak; az újonnan sarjadtak pedig már nem voltak a régiekhez mérhető rengetegegek. Erről

vall maga az erdő szó is, amely az ered igéből származik, és amely eredetileg csak gyökérről eredő, a tarvágás után újra felszökő sarjerdőt jelentett. Ez is mutatja, hogy az őserdők eltűntével már „csak” erdők sarjadhattak a régebbiek helyén. Erdő szavunk számos Erdő(d)- elő- és utótagú településnevünkbe bekerült, hozzátevé, hogy *Erdőkeres* neve például erdei gyümölcsösöskertre is utalhat.

A csepel(y) és a cseplye szó is sarjerdőt, illetve fiatal, sűrű, bozótos erdőt jelent a nyelvjárásokban. A szó a cseperedik szó családjába tartozik, és például *Csepel*, *Cseplyepuszt*a, *Dráva*-, meg *Nagysepe*ly nevébe került be; ugyanilyen jelentésű eresztvény szavunk pedig például *Eresztvény* és *Eresztevény* nevében található meg. A tájnyelvi surján szó, ami *Surjány* nevében van meg, szintén sarjerdőt, fiatalost jelent; kialakulása a sarjú, sarjad igékkel függhet össze. Létezhetett egy (C)serke szavunk is, ami ugyanezt jelenthette, és a serken, serked ige családjába tartozott. Ez Baranyában több földrajzi névben is megvan, a települések közül pedig esetleg *Cserkeszölő* nevébe került be.

A haraszt szó a magyarba a szláv nyelvekből többszörös átvétellel került: ahány nyelvből, annyiféle jelentéssel. Így nem tudható biztosan, hogy *Nagybarasztanya* meg sok más Haraszt(i)- és Haraszt(os)- elő- meg utótagú településünk nevébe erdő, sarjerdő vagy (kocsányos) tölgyerdő, esetleg cserjés bozót jelentésben került-e be. A *Fenyőbaraszt* településnévben viszont a haraszt

csakis erdőt jelenthet, *Harasztikerék* vagy *Kerekbaraszt* nevében pedig bizonyára tölgyest.

Berek és bereg szavunk kis erdőt, ligeterdőt, különösen pedig (vízparti) ingoványos szegélyerdőt, esetleg bokros, cserjés helyet jelent. Ez a széles körben elterjedt tájszavunk számos Berek-, Bereg-, Berkes(d)- és -berki, -berke elő- meg utótagú helynévben megvan. De például *Barkaszó* vagy *Alsóberek*szó nevében is egy Berek+aszó összetétel rejtőzik, amelyben az aszó kiszáradt patakmedret jelent. A Berettyó- előtagú településnevek a Berek+jó összetételből keletkeztek, amelyben a „jó” folyót jelent: jelen esetben nyilván olyat, aminek berek van a partján. Nyelvjárási szinten élő lok szavunk is lapályos, vizegyes erdőséget jelent, de legfeljebb néhány gyimesi falu – *Gyimesfelsőlok* és *Gyimesközéplak* – nevében van meg, és ott sem biztosan erdő a jelentése, hiszen ennek a szónak lapályos erdőség jelentésére először csak 1955-ből van adatunk.

Az ellenség betörését megnehezítő, járhatatlan erdősávot jelölő régi gyepes szavunk a gypű szóból ered, és csupán egy falunak, *Bakonygyepes*nek lett a névadója, hozzátevé, hogy a székely nyelvjárási bakony szó maga is sűrű erdőt jelent. Ha a szék szó esetleg szláv eredetű a helynevekben, akkor irtvány, vágás jelentéssel kerülhetett be a -szék utótagú helynevekbe, illetve magának *Széknek* a nevébe. De a szó lehet magyar eredetű, és tartozhat a sző ige családjába is. Utóbbi esetben ez is jelenthette cserjék, bokrok, fák szövevényét és az általuk alkotott gypűt is régi nyelvünkben. Sűrű szavunk viszont ma is jelent sűrű erdőt, erdő mélyét, illetve

bokros, bozótos erdőrészt, vadont is – ahogyan például *Németsűrűpuszt*a nevébe is bekerült.

Van több olyan településnevünk, illetve ezekben előforduló szavunk, amelyek nem jelentenek erdőt, hanem egy bizonyos erdőre utalnak. E szavak elsődlegesen egy-egy helyi erdő nevei voltak,

a hozzájuk közeli falvak pedig ezeket a neveket kapták meg. *Kis- és Nagyfentős*, illetve *Gyűrűs* és *Gyűrűfű* nevében a Gyűrű(s) és a Fentős olyan erdő neve, amelyben sok veresgyűrű som, illetve zsurló, régies szóval fentő termett. A számos bagoly meg sólyom lakhelyeül szolgáló, ezért Baglyasnak meg régies szóval Rárónak nevezett erdők neve pedig *Baglyasalja* és *Boglyatanya*, illetve *Ásványráró* és *Lárótanya* nevébe kerültek be.

Erdélyi, szász eredetű tájszavunk a német Baumgarten szóból származó bongor. Jelentése gyümölcsös kert, illetve facsoport, fás, bokros, hely. Több erdélyi földrajzi névbe, de csupán egy-két településnévbe került be, ezek pedig *Bongárd* és *Szászbongárd*; ugyanakkor Sopronkertes neve is a német Baumgarten településnév részfordítása.

Régi „ság” szavunk tartozhat ősi örökségünkbe, de a bajorosztrák Schachen szóból is származhat. A Ság- elő-, illetve utótagú helységneveken – például *Győrság*, *Rétság*, *Ságvár* – kívül a magyarban máshol nem maradt fenn a szó, így erdő(s magaszt), berek jelentésére csak következtetni tudunk; *Őribükkösd* nevét viszont biztosan a német *Buchschachen*ről fordították. *Herlány* és *Hortobágyifalva* nevében a (hegyi) erdő jelentésű régi német Hart szó rejtőzik, *Holcmány* neve pedig facsoportnál lévő településre utal a szintén német Holzmenge szóból. Ki gondolná, hogy *Bélték* neve a német Wald+eck (azaz erdős sarok) összetételből eredhet, vagy hogy *Fraknó*, *Rozsnyó* és *Vinda* nevének a végén egy szintén német berek vagy liget jelentésű szó rejtőzik?

Természetesen a magyarsággal a Kárpát-medencében együtt élő más népek erdőre utaló szavai is bekerültek a magyar helynevekbe is, ám ezeknek itt most csak felsorolásszerű említésére van hely. Több különböző, erdő jelentésű szláv szó van meg például *Csörötnek*, *Leszna*, *Leszenye*, *Gorica*, *Kis- és Nagyág*, *Bürgezd*, *Sóvé*, *Sumony*, *Szegilong*, *Óridobra*, *Vámosderecske*, *Somogydorocske* és *Závod* nevében is. A szlovák *Luboka* erdő mélyén települt falura utal, a román *Pribodest* jelenthet erdei ösvényt, a szintén román *Lunksora*, valamint a szláv *Laskó*, *Lúzsok*, *Lúzsna*, és a *-luzsány* végű települések pedig – nevükből következtethetően – mind-mind berek mellett települtek.

Az érdekességek közé tartozik, hogy *Csengele* neve kun eredetű, és erdős, bozótos területet jelent, *Loretom* neve a babérliget latin, míg *Rajec* és *Rajcsány* az édenkert szlovák nevéből ered. Végezetül pedig *Tokaj* neve (talán személynévi áttétellel) egy folyó menti erdő jelentésű török szóból származhat.

A közeljövőben fával, erdővel nyelvészkedő cikksorozatunk befejezése következik az erdőt érintő, illetve az erdei tevékenységekre utaló helységnevekkel.

Dr. Kurcz Ádám István

nyelvész, vezető tanácsos, Magyar Nyelvstratégiai Intézet